

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
5 вересня 2018 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 «Середня освіта»

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

освітня програма Українська мова і література,

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

спеціальність 035 «Філологія»

035.01 українська мова та література

освітня програма Українська мова і література

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Зинякова Анжеліка Анатоліївна, доцент кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри української мови і літератури
Протокол від «29» серпня 2018 року № 1

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «5» вересня 2018 року №
Голова навчально-методичної комісії університету_____ (Василькова Н. І.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Історична граматики української мови» складена Зиняковою А.А. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальність 014 «Середня освіта» 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітня програма Українська мова і література, галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальність 035 «Філологія» 035.01 українська мова та література освітня програма Українська мова і література.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: історія становлення і розвитку фонетичної та граматичної структури української мови в її еволюції.

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, українська діалектологія, старослов'янська мова, загальне мовознавство, порівняльна граматики слов'янських мов, історія української літератури, історія України.

Мета та завдання навчальної дисципліни:

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Історична граматики української мови» є: на основі здобутків мовознавчої науки з урахуванням вимог до загальноосвітньої школи забезпечити фахову підготовку вчителя-словесника.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історична граматики української мови» є: показ процесу виникнення та розвитку української мови, вивчення змін її фонетичної системи й граматичної будови, відбитих у пам'ятках письма чи реконструйованих, їх хронологізація; розкриття внутрішніх законів, як успадкованих, так і тих, що виникли пізніше (на ґрунті української мови), які зумовили розвиток фонетичної системи та граматичної будови української мови в напрямі до її сучасного стану.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні: уміння аналізувати українську мову у діахронічному аспекті, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів; знання зв'язків української мови та її типологічного співвідношення з іншими мовами; володіння методами і прийомами аналізу, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів; вміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з історії української мови; знання основних бібліографічних пошукових систем, володіння прийомами бібліографічного опису різних джерел; володіння сучасними методами і прийомами опрацювання інформації в галузі професійної діяльності.

II. Фахові: знання джерел вивчення історичної граматики української мови; системи вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської і давньоруської мов; основних фонетичних процесів праслов'янського періоду; найдавніших фонетичних процесів дописемного періоду давньоруської мови; найдавніших фонетичних процесів писемного періоду; загальної характеристики частин мови, успадкованих давньоруською мовою з праслов'янської доби; історії граматичних категорій іменника; принципів класифікаційного поділу іменних основ; джерел формування сучасних іменникових парадигм української мови; взаємодії відмін; груп займенників давньоруської мови, їх основних характеристик; особливостей розвитку особових займенників; особливостей відмінювання займенників у давньоруській мові; характеру граматичних категорій прикметника; іменних прикметників, їх словозміни та особливостей синтаксичного функціонування; шляхів морфологічного становлення займенникових прикметників, особливостей їх словозміни; утворення форм ступенів порівняння прикметників у давньоруській мові; становлення стягнених прикметникових форм; становлення числівника як окремого лексико-граматичного розряду слів; його складу, утворення та специфіки словозміни; основ і класів дієслів; історії форм теперішнього, майбутнього і минулого часу; дієслівних форм: дієприкметника, дієприслівника; загальних відомостей про прислівник, а саме: відзайменникових, відіменних та віддієслівних; поняття про розвиток системи службових слів; основних відомостей про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток; поняття про вигук; системи синтаксичних одиниць давньоруської мови.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин / 5 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ

Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історичної граматики української мови. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема походження української мови.

Кредит 2. Історична фонетика

Тема 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Поняття про систему вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської й давньоруської мов.

Тема 2. Фонетичні процеси праслов'янського періоду:

Палаталізація задньоязикових приголосних (перехідне пом'якшення *ɾ, ɿ, x*).

Палаталізація (пом'якшення) приголосних у сполученні з *j*.

Сполучення **kt', *gt'*.

Сполучення **dt, *tt*.

Спрощення у групах приголосних.

Альтернації у системі вокалізму.

Тема 3. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду:

Зміна **gv* і **kv* перед *h* (з *oi*) в *zv* та *zv*.

Спрощення у групах приголосних **dl, *tl, *dm*.

Розвиток повноголосся.

Зміна дифтонгічних сполук **ort, *olt* (де *t* – будь-який приголосний).

Історія носових голосних *e, o*.

Зміна дифтонга *h* в *i*.

Зміна **je* в *o* на початку слова.

o замість початкового *a* в словах іншомовного походження.

Втрата початкового звуку *j* перед *u*.

Розвиток фарингального *h*.

Кредит 3. Історична фонетика. Найдавніші фонетичні процеси писемного періоду.

Тема 1. Історія зредукованих *ъ, ь*.

Тема 2. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування *o* та *e* з нулем звука; поява вставних *o, e*. компенсаційне подовження голосних *o, e* в новозакритих складах; поява приставних *i* та рідше *o*; зміна *i* на *ы*.

Тема 3. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні *m* і *ɖ*; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна *л* в *љ*; перехід сполучень *гы, кы, хы* в *ги, ки, хи*.

Тема 4. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія *h*; зміна *e* в *o* після *шиплячих* та *й*; перехід компенсаційно подовжених голосних *ō* та *ē* в *i* у новозакритих складах; поява *и* з етимологічних *ы* та *i*; зближення ненаголошених *e* та *и*; зміна *o* в *a*; зближення ненаголошеного *o* з *у*; втрата голосного *i* на початку слова. У системі консонантизму: депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія *шиплячих* і *ц*; поява протетичних приголосних.

Кредит 4. Історична морфологія

Тема 1. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.

Тема 2. Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в історичному висвітленні. Визначення давніх основ іменників. Формування основних типів відмінювання Історія відмінкових закінчень відмін іменників.

Тема 3. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм.

Тема 4. Прикметник. Формування прикметника як окремого класу слів. Історія відмінкових форм.

Тема 5. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Історія відмінкових форм.

Тема 6. Дієслово. Основи і класи. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник.

Тема 7. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.

Тема 8. Розвиток системи *службових слів*. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук.

Кредит 5. Історичний синтаксис

Тема 1. Предмет і завдання історичного *синтаксису*. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних членів речення.

Рекомендована література

Базова

ПІДРУЧНИКИ

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови / С.П. Бевзенко. – Ужгород : Вид-во УДУ, 1960. – 416 с.
2. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О.П. Безпалько. – К. : Наук. думка, 1960. – 436 с.
3. Булаховський Л.А. Питання походження української мови / Л.А. Булаховський // Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 2: Українська мова. – К. : Наук. думка, 1977. – 631 с.
4. Зинякова А.А. Історична граматики української мови: Вступ. Фонетика / А.А. Зинякова // Навчальний посібник. – Миколаїв : Редакційно-видавничий відділ МДУ, 2010. – 68 с.
5. Історична граматики української мови / М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько. – К. : Рад. школа, 1980. – 319 с.
6. Історична граматики української мови: Збірник вправ / Л.І. Коломієць, А.В. Майборода. – К. : Рад. школа, 1988. – 231 с.
7. Історія української мови: Лексика і фразеологія / За заг. ред. В.М. Русанівського. – К. : Наук. думка, 1983. – 734 с.
8. Історія української мови: Морфологія / За ред. В.В. Німчука. – К. : Наук. думка, 1978. – 529с.
9. Історія української мови: Синтаксис / За заг. ред. А.П. Грищенка. – К. : Наук. думка, 1983. – 503 с.
10. Історія української мови: Фонетика / За заг. ред. В.В. Німчука. – К. : Наук. думка, 1979. – 376 с.
11. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики / О.І. Крижанівська. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 246 с.
12. Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови / Ф.П. Медведєв. – Харків : ХДУ, 1967. – 152 с.
13. Медведєв Ф.П. Нариси з української історичної граматики / Ф.П. Медведєв. – Харків : ХДУ, 1964. – 247 с.
14. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 315 с.
15. Русанівський В.М. Історія української літературної мови / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2004. – 423 с.
16. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови / С.П. Самійленко, Ч. І. – К. : Вища шк., 1964. – 234 с.; Ч.2. – К. : Вища шк., 1967. – 190 с.
17. Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови / І.І. Самійленко. – К. : Наук. думка, 1973. – 215 с.

Допоміжна

МОНОГРАФІЇ

1. Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови / Г.П. Арполенко. – К. : Вища шк., 1980. – 239 с.
2. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / А.П. Грищенко. – К. : Вища шк., 1978. – 208 с.
3. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова. – К. : Наук. думка, 2000. – 369 с.
4. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення / О.С. Мельничук. – К. : Вища шк., 1966. – 323 с.

5. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова / Г.П. Півторак. – К. : Наук. думка, 1993. – 200 с.
6. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г.П. Півторак. – К. : Академія, 2001. – 152 с.
7. Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
8. Русанівський В.М., Німчук В.В. Співвідношення функцій давньоруської і старослов'янської мови у Київській Русі (XI-XIII ст.) / В.М. Русанівський, В.В. Німчук // IX Міжнародний з'їзд славістів: Слов'янське мовознавство. – К. : Наук. думка, 1983. – 236 с.
9. Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови / В.Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 1983. – 240 с.
10. Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія / В.Г. Скляренко. – К. : Укр. книга, 1998. – 343 с.
11. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Іменник / В.Г. Скляренко. – К. : Вища шк., 2006. – 709 с.
12. Филин Ф.П. Образование языка восточных славян / Ф.П. Филин. – М.–Л. : Наука, 1962. – 294 с.
13. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков / Ф.П. Филин. – Л. : Наука, 1972. – 655 с.
14. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських / О. Царук. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 323 с.

СЛОВНИКИ

1. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т./ За ред. О.С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1985-2005.
2. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. М. Фасмера. – М. : Наука, 1964. – 1973.

ЖУРНАЛЬНІ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Бандура О. З історії української мови / О.Бандура // Дивослово . – 1997 . – № 1 . – С . 14–17.
2. Замський А. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові / А. Земський // Мовознавство . – 1986 . – № 6 . – С . 55–62.
3. Зинякова А.А. Джерела вивчення історії української мови / А.А. Зинякова // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. – Миколаїв : МДУ , 2009 . – Вип. 26. – С . 25–29.
4. Зинякова А.А., Зинякова О.О. Історичні альтернативи (чергування голосних *o*, *e* з *i*) / А.А. Зинякова // Мова – скарбниця духовності народу: Матеріали науково-практичної конференції до Дня української мови та писемності. – Миколаїв : МНУ , 2011 . – С . 62–68 .
5. Зинякова А.А., Черниш І.Б. Історія становлення та виформування наголосової системи української мови / А.А. Зинякова // Українська філологія: погляд із сьогодення / Збірник наукових праць. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011 . – С . 201–206.
6. Зинякова А.А. Історія становлення та виформування нумеративних утворень першого десятка / А.А. Зинякова. Слов'янознавство: тенденції, інтеграції та диференціації: Матеріали до VI науково-практичної конференції до Дня слов'янської писемності та культури. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012 . – С . 25–30.
7. Карпенко Ю.О. Питання походження української мови: Українська гіпотеза / Ю.О. Карпенко // Мовознавство. – 1993 . – № 5. – С . 3–9.
8. Карпенко Ю.О. Українські звуки і та и: дві фонем чи одна? / Ю.О. Карпенко // Мова. – 1995 . – № 1–2. – С . 56–61.
9. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму / Ю.О. Карпенко // Мовознавство. – 1998 . – № 2–3. – С . 78–91.
10. Лукінова Т.Б. До реконструкції праслов'янської системи квантитативних утворень / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 2000 . – № 4–5. – С . 15–26.
11. Мельник Ю.В. Давноминулий час: проблема та гіпотези / Ю.В. Мельник // Мовознавство. – 1996 . – № 1. – С . 30–33.
12. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові / В.В. Німчук // Мовознавство. – 1992 . – № 2. – С . 7–14.

13. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови /В.В. Німчук // Мовознавство . – 1998 . – № 1. – С . 3–13.
14. Півторак Г.П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними / Г.П. Півторак // Мовознавство. – 1984 . – № 6. – С . 9–21
15. Півторак Г.П. Занепад зредукованих Ъ, Ь і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов / Г.П. Півторак // Мовознавство. – 1998 . – № 2. – С . 3–14.
16. Русанівський В. Давньоруська мова: міф чи реальність? / В. Русанівський // Мовознавство. – 1993 . – № 2. – С . 3–6.
17. Скляренко В. Походження назви Русь / В. Русанівський // Мовознавство. – 2003. — № 5. – С . 3–13.
18. Скляренко В. Походження назви Русь / В. Скляренко // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С . 3–19.
19. Ткачук О. Деякі аспекти проблеми походження української мови / О.Ткачук // Дивослово. – 1998 . – № 2. – С . 10–13.
20. Ющук І. Про походження української мови / І. Ющук // Мовознавство. – 1995. – № 1. – С. 27–34.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: V–й семестр – екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів з дисципліни «Історична граматики української мови» здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (МКР).

Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних завдань та індивідуального науково-дослідного завдання, уміння самостійно опрацьовувати тексти, складати конспект рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (МКР) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу з дисципліни.

**МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
5 вересня 2018 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**
Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 «Середня освіта»

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

освітня програма Українська мова і література,

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

спеціальність 035 «Філологія»

035.01 українська мова та література

освітня програма Українська мова і література

2018 – 2019 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Історична граматики української мови» для студентів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальність 014 «Середня освіта» 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітня програма Українська мова і література; галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальність 035 «Філологія» 035.01 українська мова та література освітня програма Українська мова і література

Розробник: Зинякова Анжеліка Анатоліївна, доцент кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук _____ (Зинякова А.А.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол № 1 від «29» серпня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ (Філатова О.С.)
«29» серпня 2018 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
	Спеціальність 014 «Середня освіта», 035 «Філологія»		
Індивідуальне науково-дослідне завдання – робота з давньоруською пам'яткою «Словом о полку Ігоревім» (аналіз лексем на фонетичному та граматичному рівнях)	014.01 Середня освіта (Українська мова і література); 035.01 українська мова та література	<i>Рік підготовки:</i>	
		III	
Загальна кількість годин – 150		<i>Семестр</i>	
		V	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,2 год., самостійної роботи студента – 5 год.	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	<i>Лекції</i>	
		22	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		36	
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
92			
		Вид контролю: іспит	

Мова навчання – українська.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить: для денної форми навчання: 58 год. – аудиторні заняття, 92 год. – самостійна робота (37%/61%).

2. Мета, завдання навчальної дисципліни та результати навчання

У комплексі навчальних дисциплін філологічного факультету університету, що забезпечують лінгвістичну підготовку студентів, важливе місце належить курсові “Історична граматики української мови”, об’єктом вивчення якого є українська мова в її історичному розвитку. Тому і **метою** курсу є: на основі здобутків мовознавчої науки з урахуванням вимог до загальноосвітньої школи забезпечити фахову підготовку вчителя-словесника.

Завданням – показ процесу виникнення та розвитку української мови, вивчення змін її фонетичної системи й граматичної будови, відбитих у пам’ятках письма чи реконструйованих, їх хронологізація; розкриття внутрішніх законів, як успадкованих, так і тих, що виникли пізніше (на ґрунті української мови), які зумовили розвиток фонетичної системи та граматичної будови української мови в напрямі до її сучасного стану.

Передумови для вивчення дисципліни: зважаючи на те, що пропонований курс забезпечує наукове розуміння процесів становлення і розвитку фонетичної та граматичної будови української мови, показує взаємозв’язок у розвитку структурних елементів мови, стійкість її граматичної будови та основного словникового фонду і доводить, що розвиток мови відбувається за своїми внутрішніми законами, то й пов’язаний він з дисциплінами мовознавчого та історичного циклів. Найтісніший зв’язок маємо з курсом сучасної української мови, бо саме її становлення й розвиток вивчаємо, та українською діалектологією, яка фіксує живе народне мовлення, що є одним із джерел дослідження української мови. Курс старослов’янської мови є фактично вступом до історії окремих слов’янських мов, у тому числі й української, бо значною частиною його є реконструкція праслов’янської мови, яка визначила розвиток мов на ранньому етапі. До того ж, після офіційного хрещення Київської Русі старослов’янська мова вживалася на цій території як мова книжна, церковна. У зв’язку з тим, що історія розвитку української мови розглядається в її еволюції, то для глибшого розуміння цієї дисципліни потрібні дані історії інших слов’янських мов. Отже, логічним є зв’язок з курсом порівняльної граматики слов’янських мов. Історична граматики української мови використовує загальні закони мовного розвитку, які відкриті на основі вивчення багатьох мов світу, тому вона пов’язана і з курсом загального мовознавства. Тісний зв’язок маємо й з курсом давньої літератури, яка аналізує писемні пам’ятки, котрі є основним джерелом вивчення становлення і розвитку української мови. Історія України дає цінний матеріал для розуміння загальних напрямків у розвитку мови, коментує процес її виникнення й формування як мови народності. У дослідженнях з історії мови використовуються дані археології, етнографії, фольклористики, нумізматики.

Робоча програма навчальної дисципліни складається з **5-ти кредитів**.

Результати навчання: знання з історії української мови допоможуть студентіві свідомо засвоїти курс сучасної української мови (глибоко осмислити мовні явища, усвідомивши зв’язок між ними; пізнати дію внутрішніх законів мови; зрозуміти, як склалися мовні норми); правильно читати й розуміти зміст пам’яток, а у зв’язку з цим і осмислено сприймати курс давньої української літератури; вчителю – забезпечать наукове висвітлення фактів і явищ рідної мови у школі.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальнопредметні: уміння аналізувати українську мову у діахронічному аспекті, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів; знання зв’язків української мови та її типологічного співвідношення з іншими мовами; володіння методами і прийомами аналізу, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів; вміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з історії української мови; знання основних бібліографічних пошукових систем, володіння прийомами бібліографічного опису різних джерел; володіння сучасними методами і прийомами опрацювання інформації в галузі професійної діяльності.

II. Фахові: знання джерел вивчення історичної граматики української мови; системи вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов’янської і давньоруської мов; основних фонетичних процесів праслов’янського періоду; найдавніших фонетичних процесів дописемного періоду давньоруської мови; найдавніших фонетичних процесів писемного періоду; загальної характеристики частин мови, успадкованих давньоруською мовою з праслов’янської доби; історії граматичних категорій іменника; принципів класифікаційного поділу іменних основ; джерел формування сучасних іменникових парадигм української мови; взаємодії відмін; груп займенників давньоруської мови, їх основних характеристик; особливостей розвитку особових займенників;

особливостей відмінювання займенників у давньоруській мові; характеру граматичних категорій прикметника; іменних прикметників, їх словозміни та особливостей синтаксичного функціонування; шляхів морфологічного становлення займенникових прикметників, особливостей їх словозміни; утворення форм ступенів порівняння прикметників у давньоруській мові; становлення стягнених прикметникових форм; становлення числівника як окремого лексико-граматичного розряду слів; його складу, утворення та специфіки словозміни; основ і класів дієслів; історії форм теперішнього, майбутнього і минулого часу; дієслівних форм: дієприкметника, дієприслівника; загальних відомостей про прислівник, а саме: відзайменникових, відіменних та віддієслівних; поняття про розвиток системи службових слів; основних відомостей про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток; поняття про вигук; системи синтаксичних одиниць давньоруської мови.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ

Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історичної граматики української мови. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема походження української мови.

Кредит 2. Історична фонетика

Тема 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Поняття про систему вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської й давньоруської мов.

Тема 2. Фонетичні процеси праслов'янського періоду:

Палаталізація задньоязикових приголосних (перехідне пом'якшення *t, k, x*).

Палаталізація (пом'якшення) приголосних у сполученні з *j*.

Сполучення **kt', *gt'*.

Сполучення **dt, *tt*.

Спрощення у групах приголосних.

Альтернації у системі вокалізму.

Тема 3. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду:

Зміна **gv* і **kv* перед *h* (з *oi*) в *zv* та *zv*.

Спрощення у групах приголосних **dl, *tl, *dm*.

Розвиток повноголосся.

Зміна дифтонгічних сполук **ort, *olt* (де *t* – будь-який приголосний).

Історія носових голосних *e, o*.

Зміна дифтонга *h* в *i*.

Зміна **je* в *o* на початку слова.

O замість початкового *a* в словах іншомовного походження.

Втрата початкового звуку *j* перед *u*.

Розвиток фарингального *h*.

Кредит 3. Історична фонетика. Найдавніші фонетичні процеси писемного періоду.

Тема 1. Історія зредукованих *ъ, ь*.

Тема 2. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування *o* та *e* з нулем звука; поява вставних *o, e*. компенсаційне подовження голосних *o, e* в новозакритих складах; поява приставних *i* та рідше *o*; зміна *i* на *ы*.

Тема 3. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні *t* і *d*; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна *л* в *ў*; перехід сполучень *гы, кы, хы* в *ги, ки, хи*.

Тема 4. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія *h*; зміна *e* в *o* після *шиплячих* та *й*; перехід компенсаційно подовжених голосних *ō* та *ē* в *i* у новозакритих складах; поява *и* з етимологічних *ы* та *i*; зближення ненаголошених *e* та *и*; зміна *o* в *a*; зближення ненаголошеного *o* з *у*; втрата голосного *i* на початку слова. У системі консонантизму:

депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія *шиплячих* і *ц*; поява протетичних приголосних.

Кредит 4. Історична морфологія

Тема 1. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.

Тема 2. Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в історичному висвітленні. Визначення давніх основ іменників. Формування основних типів відмінювання Історія відмінкових закінчень відмін іменників.

Тема 3. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм.

Тема 4. Прикметник. Формування прикметника як окремого класу слів. Історія відмінкових форм.

Тема 5. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Історія відмінкових форм.

Тема 6. Дієслово. Основи і класи. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник.

Тема 7. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.

Тема 8. Розвиток системи *службових слів*. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук.

Кредит 5. Історичний синтаксис

Тема 1. Предмет і завдання історичного синтаксису. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних членів речення.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд.	сп
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Вступ. Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історичної граматики української мови. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема походження української мови. МКР №1.	30	2	4			24
Кредит 2. Історична фонетика Тема 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Поняття про систему вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської й давньоруської мов. Тема 2. Фонетичні процеси праслов'янського періоду: палаталізація задньоязикових приголосних (перехідне пом'якшення <i>t, k, x</i>); палаталізація приголосних у сполученні з <i>j</i> ; сполучення <i>*kt', *gt'</i> ; сполучення <i>*dt, *tt</i> ; спрощення у групах приголосних; альтернації у системі вокалізму. Тема 3. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду: зміна <i>*gv</i> і <i>*kv</i> перед <i>h̥</i> (з <i>oi</i>) в <i>zv</i> та <i>zε</i> ; спрощення у групах приголосних <i>*dl, *tl, *dm</i> ; розвиток повноголосся; зміна дифтонгічних сполук <i>*ort, *olt</i> (де <i>t</i> – будь-який приголосний); історія носових голосних <i>e, o, ǫ</i> ; зміна дифтонга <i>h̥</i> в <i>i</i> ; зміна <i>*je</i> в <i>o</i> на початку слова; <i>o</i> замість початкового <i>a</i> в словах іншомовного походження; втрата початкового звуку <i>j</i> перед <i>y</i> ; розвиток фарингального <i>h</i> .	30	2	4			24

<p>Кредит 3. Історична фонетика. Найдавніші фонетичні процеси писемного періоду.</p> <p>Тема 1. Історія зредукованих ъ, ь.</p> <p>Тема 2. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування <i>o</i> та <i>e</i> з нулем звука; поява вставних <i>o</i>, <i>e</i>. компенсаційне подовження голосних <i>o</i>, <i>e</i> в новозакритих складах; поява приставних <i>i</i> та рідше <i>o</i>; зміна <i>i</i> на <i>ы</i>.</p> <p>Тема 3. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні <i>t</i> і <i>d</i>; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна <i>л</i> в <i>љ</i>; перехід сполучень <i>гы</i>, <i>кы</i>, <i>хы</i> в <i>ги</i>, <i>ки</i>, <i>хи</i>.</p> <p>Тема 4. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія <i>ћ</i>; зміна <i>e</i> в <i>o</i> після шиплячих та <i>й</i>; перехід компенсаційно подовжених голосних <i>ō</i> та <i>ē</i> в <i>i</i> у новозакритих складах; поява <i>и</i> з етимологічних <i>ы</i> та <i>i</i>; зближення ненаголошених <i>e</i> та <i>и</i>; зміна <i>o</i> в <i>a</i>; зближення ненаголошеного <i>o</i> з <i>у</i>; втрата голосного <i>i</i> на початку слова. У системі консонантизму: депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія шиплячих і <i>ц</i>; поява протетичних приголосних. МКР № 2.</p>	30	6	12			12
<p>Кредит 4. Історична морфологія</p> <p>Тема 1. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.</p> <p>Тема 2. Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в історичному висвітленні. Визначення давніх основ іменників. Формування основних типів відмінювання Історія відмінкових закінчень відмін іменників.</p> <p>Тема 3. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 4. Прикметник. Формування прикметника як окремого класу слів. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 5. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 6. Дієслово. Основи і класи. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник.</p> <p>Тема 7. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.</p> <p>Тема 8. Розвиток системи службових слів. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук.</p>	30	10	12			8
<p>Кредит 5. Історичний синтаксис</p> <p>Тема 1. Предмет і завдання історичного синтаксису. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних</p>	30	2	4			24

членів речення. МКР № 3.						
	Усього:	150	22	36		92

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	<p>Кредит 1. Вступ. Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історичної граматики української мови. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема походження української мови. МКР №1.</p>	4
2.	<p>Кредит 2. Історична фонетика Тема 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Поняття про систему вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської й давньоруської мов. Тема 2. Фонетичні процеси праслов'янського періоду: палаталізація задньоязикових приголосних (перехідне пом'якшення <i>ɾ</i>, <i>κ</i>, <i>χ</i>); палаталізація приголосних у сполученні з <i>j</i>; сполучення <i>*kt'</i>, <i>*gt'</i>; сполучення <i>*dt</i>, <i>*tt</i>; спрощення у групах приголосних; альтернації у системі вокалізму. Тема 3. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду: зміна <i>*gv</i> і <i>*kv</i> перед <i>ĥ</i> (з <i>oi</i>) в <i>zv</i> та <i>uv</i>; спрощення у групах приголосних <i>*dl</i>, <i>*tl</i>, <i>*dm</i>; розвиток повноголосся; зміна дифтонгічних сполук <i>*ort</i>, <i>*olt</i> (де <i>t</i> – будь-який приголосний); історія носових голосних <i>ę</i>, <i>o</i>; зміна дифтонга <i>ĥ</i> в <i>i</i>; зміна <i>*je</i> в <i>o</i> на початку слова; <i>o</i> замість початкового <i>a</i> в словах іншомовного походження; втрата початкового звуку <i>j</i> перед <i>u</i>; розвиток фарингального <i>h</i>.</p>	4
3.	<p>Кредит 3. Історична фонетика. Найдавніші фонетичні процеси писемного періоду. Тема 1. Історія зредукованих <i>ъ</i>, <i>ь</i>. Тема 2. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування <i>o</i> та <i>e</i> з нулем звука; поява вставних <i>o</i>, <i>e</i>. компенсаційне подовження голосних <i>o</i>, <i>e</i> в новозакритих складах; поява приставних <i>i</i> та рідше <i>o</i>; зміна <i>i</i> на <i>ы</i>. Тема 3. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні <i>m</i> і <i>ð</i>; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна <i>л</i> в <i>ў</i>; перехід сполучень <i>гы</i>, <i>кы</i>, <i>хы</i> в <i>ги</i>, <i>ки</i>, <i>хи</i>. Тема 4. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія <i>ĥ</i>; зміна <i>e</i> в <i>o</i> після шиплячих та <i>й</i>; перехід компенсаційно подовжених голосних <i>ō</i> та <i>ē</i> в <i>i</i> у новозакритих складах; поява <i>и</i> з етимологічних <i>ы</i> та <i>i</i>; зближення ненаголошених <i>e</i> та <i>и</i>; зміна <i>o</i> в <i>a</i>; зближення ненаголошеного <i>o</i> з <i>u</i>; втрата голосного <i>i</i> на початку слова. У системі консонантизму: депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія шиплячих і <i>ц</i>; поява протетичних приголосних. МКР №2.</p>	12
4.	<p>Кредит 4. Історична морфологія Тема 1. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна</p>	12

	<p>характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.</p> <p>Тема 2. Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в історичному висвітленні. Визначення давніх основ іменників. Формування основних типів відмінювання Історія відмінкових закінчень відмін іменників.</p> <p>Тема 3. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 4. Прикметник. Формування прикметника як окремого класу слів. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 5. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 6. Дієслово. Основи і класи. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник.</p> <p>Тема 7. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.</p> <p>Тема 8. Розвиток системи <i>службових слів</i>. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук.</p>	
5.	<p>Кредит 5. Історичний синтаксис</p> <p>Тема 1. Предмет і завдання історичного <i>синтаксису</i>. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних членів речення. МКР № 3.</p>	4
	Усього:	36 год.

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	<p>Кредит 1. Вступ.</p> <p>Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історичної граматики української мови. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема походження української мови.</p> <p><u>Завдання:</u> підготувати опорний конспект з теми; дати письмові відповіді на запитання до блоку самостійної роботи (див.: НМК); підготувати презентацію «Історики мови в особах».</p>	24
2	<p>Кредит 2. Історична фонетика</p> <p>Тема 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Поняття про систему вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської й давньоруської мов.</p> <p>Тема 2. Фонетичні процеси праслов'янського періоду:</p> <p>Тема 3. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду:</p> <p><u>Завдання:</u> підготувати опорний конспект з теми; реконструювати (письмово) систему голосних та приголосних української мови (етапи: індоєвропейський → праслов'янський).</p>	24

3	<p>Кредит 3. Історична фонетика. Найдавніші фонетичні процеси писемного періоду.</p> <p>Тема 1. Історія зредукованих <i>ъ, ь</i>.</p> <p>Тема 2. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування <i>o</i> та <i>e</i> з нулем звука; поява вставних <i>o, e</i>. компенсаційне подовження голосних <i>o, e</i> в новозакритих складах; поява приставних <i>i</i> та рідше <i>o</i>; зміна <i>i</i> на <i>ы</i>.</p> <p>Тема 3. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні <i>m</i> і <i>ð</i>; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна <i>л</i> в <i>ў</i>; перехід сполучень <i>гы, кы, хы</i> в <i>ги, ки, хи</i>.</p> <p>Тема 4. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія <i>ĥ</i>; зміна <i>e</i> в <i>o</i> після <i>шиплячих</i> та <i>й</i>; перехід компенсаційно подовжених голосних <i>ō</i> та <i>ē</i> в <i>i</i> у новозакритих складах; поява <i>и</i> з етимологічних <i>ы</i> та <i>i</i>; зближення ненаголошених <i>e</i> та <i>и</i>; зміна <i>o</i> в <i>a</i>; зближення ненаголошеного <i>o</i> з <i>у</i>; втрата голосного <i>i</i> на початку слова. У системі консонантизму: депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія <i>шиплячих</i> і <i>ц</i>; поява протетичних приголосних (реконструкція системи вокалізму та консонантизму давньоруського періоду; виконання фонетичного аналізу лексем).</p> <p><u>Завдання:</u> підготувати опорний конспект з теми; реконструювати (письмово) систему голосних та приголосних української мови (етапи: індоевропейський → праслов'янський → давньоруський (давньокиївський) → український).</p>	12
4	<p>Кредит 4. Історична морфологія</p> <p>Тема 1. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.</p> <p>Тема 2. Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в історичному висвітленні. Визначення давніх основ іменників. Формування основних типів відмінювання Історія відмінкових закінчень відмін іменників.</p> <p>Тема 3. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 4. Прикметник. Формування прикметника як окремого класу слів. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 5. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Історія відмінкових форм.</p> <p>Тема 6. Дієслово. Основи і класи. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Дієслівні форми: дієприкметник, дієприслівник.</p> <p>Тема 7. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.</p> <p>Тема 8. Розвиток системи <i>службових слів</i>. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук (опрацювання монографічної літератури, виконання морфологічного аналізу давньоруських лексем).</p> <p><u>Завдання:</u> підготувати опорний конспект з теми; проаналізуйте в самостійно обраному студентом уривкові (25-30 слів) зі «Слова...» іменні частини мови, займенники, дієслова, дієслівні форми, службові слова та вигуки на морфологічному рівні за поданими схемами (по 5 слів з кожного класу).</p>	8
5	Кредит 5. Історичний синтаксис	24

	<p>Тема 1. Предмет і завдання історичного <i>синтаксису</i>. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних членів речення (опрацювання монографічної літератури, виконання синтаксичного аналізу речень з писемних пам'яток давньоруського періоду).</p> <p><u>Завдання:</u> підготувати опорний конспект з теми; проаналізуйте в самостійно попередньо обраному уривкові (25-30 слів) зі «Слова...» речення на синтаксичному рівні за поданими схемами.</p>	
Усього:		92 год.

7. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Індивідуальне науково-дослідне завдання: робота з давньоруською пам'яткою «Словом о полку Ігоревім» (аналіз лексем на фонетичному та граматичному рівнях).

Мета: перевірити практичні вміння та навички студентів із вивченого теоретичного матеріалу.

Студенти повинні *знати:* теоретичні положення для аналізу лексем на різних мовних рівнях.

Студенти повинні *вміти:* використовувати набуті знання і вміння на практиці щодо аналізу лексем у запропонованих текстах.

Зміст роботи: Зі «Слова...» самостійно обирається уривок на 20-25 слів, лексеми якого аналізуються на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях (схеми аналізу додаються до блоків самостійної роботи).

Індивідуальне науково-дослідне завдання виконується на окремих листках (формат А-4) і здається викладачеві в кінці семестру після опрацювання тем.

8. Форми роботи та критерії оцінювання:

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та монографічними джерелами, вправи, виконання тестових завдань, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, читання текстів давньоруською мовою; специфічні прийоми: фонетичний та граматичний розбори.

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 5 кредитів:

Поточне тестування та самостійна робота					Контрольна робота (3)	Іспит	Накопичувал ьні бали/ Сума
K1	K2	K3	K4	K5			
					90	200	300 б. (на іспиті – 200 б.)=500 б.
40	45	40	40	45			

Розподіл балів:

1. Відповіді на практичних заняттях – 1-5 б.
2. Доповнення на практичному занятті – 1-3 б.
3. Виконання самостійної роботи – 20 б. (кожна).
4. Підготовка повідомлення чи реферату (відповідно з його захистом) – 5 / 20 / 5 б.

5. Виконання контрольної модульної роботи – 10-30 б.
6. Підготовка мультимедійних презентацій до занять – 10 б.
7. Індивідуальне науково-дослідне завдання – 20 б.

При оцінюванні контрольної роботи враховується обсяг і правильність виконаних завдань:

- а) оцінка «відмінно» ставиться за правильне виконання всіх завдань;
- б) оцінка «добре» ставиться за виконання 75 % усіх завдань;
- в) оцінка «задовільно» ставиться, якщо правильно виконано більше 50% запропонованих завдань;
- г) оцінка «незадовільно» ставиться, якщо завдань виконано менше від 50 %.

Оцінки трансформуються в рейтингові бали у такий спосіб:

- “5” – 24-30 балів;
- “4” – 18-23 бали;
- “3” – 11-17 балів;
- “2” – 0-10 балів

9. Засоби оцінювання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (повідомлення, реферат, мультимедійна презентація), презентації результатів виконання індивідуального науково-дослідного завдання, тестові завдання, контрольні роботи.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу: наукова розповідь, спрямована на аналіз фактичного матеріалу; пояснення – вербальний метод навчання, за допомогою якого розкривається сутність певного явища, закону, процесу.

Проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, читання текстів; ілюстрація – метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у їх символічному зображенні (малюнки, схеми, графіки тощо).

11. Методичне забезпечення:

Зинякова А.А. Історична граматики української мови: Вступ. Фонетика: навчальний посібник / А. А. Зинякова. – Миколаїв : Редакційно-видавничий відділ МДУ, 2009. – 68 с.

Зинякова А.А., Історія української мови: Загальні питання історії української мови. Історична фонетика : [навчальний посібник] / А. А. Зинякова, С.С. Пономаренко; відп. ред. О.Г. Тулузакова. – Миколаїв, Видавництво ЧНУ імені Петра Могили, 2017. – 188 с.

Желязкова В.В., Зинякова А.А. Наголошення іменних частин мови в поемі “Енеїда” І.П. Котляревського : [монографія] / Желязкова В.В., Зинякова А.А. – Миколаїв : Іліон, 2017. – 238 с.

Донець Л.С., Зинякова А.А. Сучасна українська літературна мова. Порівняльна граматики української і російської мов: Дієслово: методичні рекомендації / Л.С. Донець, А.А. Зинякова. – Миколаїв : МДП, 1989. – 31 с.

Зинякова А.А. Джерела вивчення історії української мови / А. А. Зинякова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія “Філологічні науки”: зб. наук. пр. – Миколаїв : МДУ, 2009. – Вип. 26. – С. 25–29. **(Фахове видання)**

Зинякова А.А. Історичні альтернативи (чергування голосних *o, e з i*) / А. А. Зинякова // Матеріали науково-практичної конференції до Дня української мови та писемності. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. – С. 62–67.

Зинякова А.А. Історія становлення та виформування нумеративних утворень першого десятка / А. А. Зинякова // Слов’янознавство: тенденції, інтеграції та диференціації: Матеріали до VI науково-практичної конференції до Дня слов’янської писемності та культури. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 25–30.

Зинякова А.А. Становлення та виформування числівника *один* в українській мові / А. А. Зинякова // Наукові записки: науково-методичний журнал. Серія “Філологія. Мовознавство”. – Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 207. – Т. 219. – С. 36–40. **(Фахове видання)**

Зинякова А.А. Етимологія та семантичний розвиток номенів на позначення реалій побуту (на матеріалі поеми “Енеїда” І. Котляревського) / А.А. Зинякова // Слов’янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов’янської писемності та культури; [за заг. ред. Н.В. Коч]. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014 . – Вип . 2. – С . 53–57.

Зинякова А.А. Історія становлення та виформування наголосу в українській мові / А.А. Зинякова, Х.М. Гитюк // Слов’янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов’янської писемності та культури; [за заг. ред. Н.В. Коч]. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015 . – Вип . 3. – С . 38–43.

Навчально-методичний комплекс з дисципліни.

12. Рекомендована література

Базова

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови / С.П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – 416 с.
2. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О.П. Безпалько. – К., 1960. – 436 с.
3. Борковский В.И. Сравнительно-исторический синтаксис восточно-славянских языков. Бессоюзные сложные предложения, сопоставляемые со сложноподчиненными / В.И. Борковский. – М., 1972. – 159 с.
4. Булаховський Л.А. Питання походження української мови / Л.А. Булаховський // Вибрані твори: В 5-ти т. Т.2: Українська мова. – К., 1977. – 575 с.
5. Зинякова А.А. Історична граматики української мови: Вступ. Фонетика // Навч. посібник. – Миколаїв, 2010. – 68 с.
6. Історична граматики української мови / М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько. – К., 1980. – 319 с.
7. Історична граматики української мови: Збірник вправ / Л.І. Коломієць, А.В.Майборода.. – К., 1988. – 231 с.
8. Історія української мови: Лексика і фразеологія / За заг. ред. В.М. Русанівського. – К., 1983. – 734 с.
9. Історія української мови: Морфологія / За ред. В.В. Німчука. – К., 1978. – 529 с.
10. Історія української мови: Синтаксис / За заг. ред. А.П. Грищенка. – К., 1983. – 503 с.
11. Історія української мови: Фонетика / За заг. ред. В.В. Німчука. – К., 1979. – 376 с.
12. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики. – К., 2010. – 246 с.
13. Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови / Ф.П. Медведєв. – Харків, 1967. – 152 с.
14. Медведєв Ф.П. Нариси з української історичної граматики / Ф.П. Медведєв. – Харків, 1964. – 247 с.
15. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К., 1971. – 315 с.
16. Русанівський В.М. Історія української літературної мови / В.М. Русанівський. – К., 2004. – 423 с.
17. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови / С.П. Самійленко, Ч.І. – К., 1964. – 234 с.; Ч.2. – К., 1967. – 190 с.
18. Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови / І.І. Самійленко. – К., 1973. – 215 с.
19. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков: Типы простого предложения / Под ред. В.И. Борковского. – М., 1968. – 219 с.
20. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Члены предложения / Под ред. В.И. Борковского. – М., 1968. – 297 с.

Допоміжна

1. Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови / Г.П. Арполенко. – К., 1980. – 239 с.
2. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / А.П. Грищенко. – К., 1978. – 208с.
3. Гулицька Л.Л. Нариси словотворчої системи української актової мови ХІХ-ХУ ст. / Л.Л. Гулицька. – К., 1958. – 238с.

4. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова. – К., 2000. – 369с.
5. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення /О.С. Мельничук. – К., 1966. – 323 с.
6. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова / Г.П. Півторак. – К., 1993. – 200 с.
7. Півторак Г.П. Міфи й правда про трьох братів зі спільної колиски (про походження українців, росіян та білорусів) / Г.П. Півторак. – К., 1998. – 63 с.
8. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г.П. Півторак. – К., 2001. – 152 с.
9. Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К., 1971. – 315 с.
10. Русанівський В.М., Німчук В.В. Співвідношення функцій давньоруської і старослов'янської мови у Київській Русі (XI-XIII ст.) / В.М. Русанівський, В.В. Німчук // IX Міжнародний з'їзд славістів: Слов'янське мовознавство. – К., 1983.
11. Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови / В.Г.Скляренко. – К., 1983. – 240 с.
12. Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія / В.Г. Скляренко. – К., 1998. – 343 с.
13. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Іменник / В.Г. Скляренко. – К., 2006. – 709 с.
14. Филин Ф.П. Образование языка восточных славян / Ф.П. Филин. – М., Л., 1962. – 294 с.
15. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков / Ф.П. Филин. – Л., 1972. – 655 с.
16. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських / О. Царук. – Дніпропетровськ, 1998. – 323 с.

Словники

1. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т./ За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1985– .
2. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. – М., 1964 – 1973.

Журнальні публікації

1. Бандура О. З історії української мови // Дивослово. – 1997. №1. – С.14 – 17.
2. Замський А. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 55–62.
3. Зинякова А.А. Джерела вивчення історії української мови // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. – Миколаїв : МДУ, 2009. – Вип. 26. – С. 25–29.
4. Зинякова А.А., Зинякова О.О. Історичні альтернативи (чергування голосних *o, e з i*) // Мова – скарбниця духовності народу: Матеріали науково-практичної конференції до Дня української мови та писемності. – Миколаїв: МНУ, 2011. – С. 62–68.
5. Зинякова А.А., Черниш І.Б. Історія становлення та виформування на голосовій системі української мови // Українська філологія: погляд із сьогодення / Збірник наукових праць. – Миколаїв, 2011. – С. 201–206.
6. Карпенко Ю.О. Питання походження української мови: Українська гіпотеза// Мовознавство. – 1993. – №5. – С. 3-9.
7. Карпенко Ю.О. Українські звуки і та и: дві фонем чи одна? // Мова. – 1995. – №1-2. – С. 56–61
8. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму // Мовознавство. – 1998. – №2–3. – С. 78–91.
9. Ковалів П. Основи формування української мови в порівнянні з іншими східно-слов'янськими мовами // Історія української мови: Хрестоматія... – С. 247–248.
10. Лукінова Т.Б. До реконструкції праслов'янської системи квантитативних утворень // Мовознавство. – 2000. – №4–5. – С. 15–26.
11. Мельник Ю.В. Давноминулий час: проблема та гіпотези // Мовознавство. – 1996. – №1. – С. 30–33.
12. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові // Мовознавство. – 1992. – №2. – С. 7–14.

13. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови// Мовознавство. – 1998. – №1. – С. 3–13.
14. Півторак Г.П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними// Мовознавство. – 1984. – №6. – С. 9–21
15. Півторак Г.П. Занепад зредукованих Ъ, Ь і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов // Мовознавство. – 1998. – №2. – С. 3–14.
16. Приступа П. Рефлекси давнього наголошеного Ь на території західних говорів української мови// Дослідження і матеріали з української мови. – К., 1961. – С. 145–154.
17. Русанівський В. Давньоруська мова: міф чи реальність? // Мовознавство. – 1993. – №2. – С. 3–6.
18. Скляренко В. Походження назви Русь // Мовознавство. – 2003. — №5. – С. 3–13.
19. Скляренко В. Походження назви Русь // Мовознавство. – 2004. – №2–3. – С. 3-19.
20. Ткачук О. Деякі аспекти проблеми походження української мови // Дивослово. – 1998. – №2. – С. 10–13.
21. Ющук І. Про походження української мови // Мовознавство. – 1995. – №1. – С. 27–34.

13. Інформаційні ресурси

1. Сайт викладача
2. Кількість підручників у бібліотеці:

- Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови / С.П. Бевзенко. – Ужгород., 1960. – 416 с. **(10)**
- Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О.П. Безпалько. – К., 1960. – 436 с. **(3)**
- Булаховський Л.А. Питання походження української мови / Л.А. Булаховський // Вибрані твори: В 5-ти т. Т.2: Українська мова. – К., 1977. – 575 с. **(5)**
- Зинякова А.А. Історична граматики української мови: Вступ. Фонетика / А.А. Зинякова // Навч. посібник. – Миколаїв, 2010. – 68 с. **(51)**
- Історична граматики української мови / М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько. – К., 1980. – 319 с. **(119)**
- Історична граматики української мови: Збірник вправ / Л.І.Коломієць, А.В.Майборода.. – К., 1988. – 231 с. **(82)**
- Історія української мови: Лексика і фразеологія / За заг. ред. В.М. Русанівського. – К., 1983. – 734 с. **(3)**
- Історія української мови: Морфологія / За ред. В.В. Німчука. – К., 1978. – 529с. **(5)**
- Історія української мови: Синтаксис / За заг. ред. А.П. Грищенка. – К., 1983. – 503 с. **(3)**
- Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики. – К., 2010. – 246 с. **(25)**
- Медведев Ф.П. Вступ до курсу історії української мови / Ф.П. Медведев. – Харків, 1967. – 152 с. **(2)**
- Медведев Ф.П. Нариси з української історичної граматики / Ф.П. Медведев. – Харків, 1964. – 247 с. **(6)**
- Русанівський В.М. Історія української літературної мови / В.М. Русанівський. – К., 2002. – 424 с. **(20)**
- Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови / С.П. Самійленко, Ч.І. – К., 1964. – 234 с.; **(3)** Ч.2. – К., 1967. – 190 с. **(6)**
- Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови / І.І. Самійленко. – К., 1973. – 215 с. **(3)**

Допоміжна

- Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови / Г.П. Арполенко. – К., 1980. – 239 с. **(3)**
- Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / А.П. Грищенко. – К., 1978. – 208с. **(5)**
- Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення /О.С. Мельничук. – К., 1966. – 323 с. **(2)**
- Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова / Г.П. Півторак. – К.,1993. – 200 с. **(3)**
- Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К., 1971. – 315 с. **(1)**
- Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови / В.Г.Скляренко. – К., 1983. – 240 с. **(4)**
- Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія / В.Г. Скляренко. – К., 1998. – 343 с. **(10)**
- Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Іменник / В.Г. Скляренко. – К., 2006. – 709 с. **(2)**

Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков / Ф.П. Филин. – Л., 1972. – 655 с. (3)

3. Джерела у інтернеті.

www.children.edu.-ua.net.litfys.org.ua / sklar /

www.ukrajnistika.upol.ct /

253689_3531_A_rusanivskiy_v...

478027_38044_sklyarenko_v...

istorychna_gramatyka_zhovt...

Белей Л. Старослов'янсько-український словник [Текст] [Електронний ресурс] / Любомир

Белей, Олег Белей. – Львів : Свічадо, 2001. – 332 с. – Режим доступу :

http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/177032-staroslovyansko-ukrayinskiy-slovník.html